

Интервю от серията „Изкуство в извънредно положение“

Елена Алексиева

Елена Алексиева е автор на 13 книги с поезия и проза, сред които сборниците с разкази „Читателска група 31“, „Кой“ и „Синдикатът на домашните любимци“, и романите „Рицарят, дяволът, смъртта“, „Нобелистът“ и др. Занимава се и с драматургия, като през 2014 г. излиза сборникът ѝ с пиеси „Ангелски огън“, а през 2015 и монодрамите ѝ под заглавие „Жертви на любовта“. Носител е на наградите „Хеликон“, „Аскеер“ и „Икар“ за съвременна българска драматургия, както и на наградата на Обществото на независимите театрални критици в България.

Най-новата ѝ книга е романът „Свети Вълк“, носител на наградата „Роман на годината 2019“ на Национален дарителски фонд „13 века България“, на ежегодната награда за проза на портал „Култура“ и на националната награда за проза „Перото“ на Националния център за книгата.

Елена Алексиева живее в София, където работи като преводач на свободна практика и писател.

За да си говорим за изкуство в този момент и за това какво се случи с изкуството, изобщо случи ли се нещо, ще му се случи ли по-нататък, ще продължи ли да ни бъде важно или няма да продължи, трябва да започнем малко по-отдалече, защото в крайна сметка пандемията, извънредното положение, макар и привидно необичайни събития в нашия живот, всъщност не са нещо чак толкова изненадващо. Затова ми се иска да започна отпреди тази изненада, която ни връхлетя, с това дали изкуството стана лукс. Аз мисля, че то от много време е лукс и това е напълно естествено за него. В този факт няма нищо толкова трагично, нито страшно. То е лукс по-скоро може би за хората, които го потребяват, ако ги наречем така. И разбира се, не е лукс в никакъв случай за онези, които го създават.

Дълго време не ми се искаше да призная един факт, който обаче ми се натрапва все по-силно. Той няма и нужда от особени обяснения. Този факт е свързан с четенето. Непрекъснато има един голям вопъл за това, че хората не четат, ама четат ли, ама не четат ли, защо не им е важно четенето? Интернет ли го прецака, или ние затъпахме, какво изобщо се случи? Все повече през годините установявам, с голяма степен на озадаченост, че, парадоксално, има доста хора, които не четат, нямат потребност да четат художествена литература, философия, хуманитарни четива, но въпреки това са умни, интелигентни и свестни хора. Познавам също така не един и двама души, които четат много интензивно, изключително начетени са в тези области, които споменах, и които не са поумнели от това. Така че за мен парадоксът е следният: има страшно много глупави хора, които са тясно свързани не само с потребяването, но и със създаването на изкуство, в случая „изкуство“, и това изкуство на тях нищо бог знае колко добро не им прави. Има и хора, на които изкуството им е дълбоко чуждо, обаче от това те не са станали по-малоценни или по-лоши. Така че пандемията и затварянето покрай нея, което макар и мащабно, ми се струва малко условно в определени свои проявления, всъщност ни показаха нещо, което би трябвало да сме забелязали. Мисля, че сме го забелязали и го знаем открай време: да, изкуство е лукс и в това няма нищо лошо, защото да седнем да се вайкаме по тази причина би означавало да приемем една значителна степен на уравниловка между хората – нещо, от което мисля, че отдавна сме се отказали или би следвало да сме се отказали. Може би тук трябва да поясня все пак, че виждам изкуството като лукс в същия смисъл, в който виждам, примерно, и морала като лукс. Тоест неговото отсъствие не означава аморалност, а нещо далеч по-страшно – липса на самата категория за морал. Също както и прекомерното му, но неразбрано присъствие лесно се изразжда във фанатизъм. Неслучайно намесвам морала – за мен правенето на изкуство е морален акт. Което не мога непременно да твърдя за неговото потребяване, нито за крайните му ефекти, които при повечето хора са краткотрайни и чисто естетически.

Така че за мен е нормално изкуството да не е интересно за всички, а дори в някаква степен и да не бъде толкова ужасно лесно достъпно. Аз дори съм противник на тази прекалена достъпност на изкуството и на литературата, на изпълнителските изкуства, която видяхме по време на пандемията с нейните онлайн събития. Всичко мина онлайн с идеята колкото се може повече хора да имат достъп и това да се случва безплатно и лесно, с надеждата, че някак си те ще усетят потребност да присъстват виртуално на такива събития и тези събития да направят нещо за тях. Мисля, че това е напълно излишно. Изкуството не бива да бъде недостъпно, но не бива да бъде и сто процента достъпно, защото всяко нещо, което ни е лесно и евтино, губи от своята стойност за нас. Много грубо звучи, но изкуството трябва да струва някакви пари, за да може да запази смисъла си. Тези онлайн събития, които някак си много бързо, бих

казала животоспасяващо, се разразиха в мрежата, не знам всъщност колко животи са спасили. Не съм убедена, че чак толкова много хора са се възползвали от тях. Така че не знам доколко тази много лесна достъпност просто не подхранва илюзиите, че изкуството ни е толкова необходимо. Не, то не ни е чак толкова необходимо и мисля, че това е напълно нормално, защото в крайна сметка нямаме еднакви нужди. Моята огромна нужда да чета и да пиша и това да е най-важното за мен си е лично моя. Аз не се чувствам по-добре или по-зле от това, че са малко другите хора, които я споделят. Тя си е лично моя, приела съм я с плюсовете и с минусите ѝ. Това съм аз и не очаквам останалата част от света да бъде като мен.

Всичко това, разбира се, е в много голяма степен засилено от тази огромна лупа, или по-скоро микроскоп, който т.нар. социална изолация ни наложи. Не знам доколко обаче тя успя да изиграе според мен най-важната роля, която би могла да има, а именно да ни накара малко да погледнем самите себе си. Щях да кажа да се вгледаме в себе си, но звучи много амбициозно. Просто при липса на други по-интересни занимания, при липса на достатъчно общуване да вземем малко да се погледнем на какво сме заприличали. За съжаление не виждам това да се случва. Видях много хора, при които явно степента на презадоволеност, на охолство, на спокойствие, която са постигнали в живота си преди това, ги е направила толкова неустойчиви, че при най-малкия дискомфорт изпаднаха не в паника, а в някаква страшна истерия, в страшно негодуване. За мен това общо взето направи човечеството – ако приемем, че тук сме някакъв вид негова представителна извадка – още по-антипатично. Моята гледна точка е, разбира се, по-различна, защото аз по принцип не съм силно социална, по-скоро съм дълбоко асоциална и интровертна и за мен подобна изолация беше добре дошла. Не мога да кажа, че ми се е наложило да се спасявам чрез изкуство или по някакъв друг начин, защото си се спасявах, така както съм се спасявала от всякакви други неща през целия си живот. Спасявах се с търсене, с мислене, с четене, донякъде и с писане.

Имам две мои лични открития, и двете са литературни, по-скоро едното не е литературно, а е донякъде в сферата на мемоаристиката, донякъде на приложната психология. То беше от началото на пандемията и това си има своето обяснение. Става въпрос за една много интересна жена, клиничен психолог, работила дълги години за американската армия. Казва се доктор Идит Егер, понастоящем е може би на 95 години, продължава да практикува, има свой метод за изцеляване на хората – не точно разкачането им от тяхното травматично минало, по-скоро помощ да го приемат и да живеят с него. Интересното при тази жена е, че тя е оцеляла от Аушвиц по един чудодееен начин – то там май друго оцеляване няма. И всичко, до което е достигнала, е изпробвала върху самата себе си. Тя се определя като женския глас на Виктор Франкъл. Книгата ѝ се казва „Изборът“, в нея разказва за себе си, за своя метод, за своите идеи. Това е книга, която мисля, че точно в този момент е добре да прочетат колкото се може повече хора. Захванах се да я превеждам, не знам кога ще успее да изпълня тази самоналожена задача, но се надявам да стане все някога. Другото ми откритие беше Кларис Лиспектор, изумителна бразилска писателка от XX век. Нищо няма да казвам повече за нея, освен че е един от феноменалните гласове изобщо на целия XX век. Много малко е позната у нас все още, надявам се скоро това да се промени.

Та това са спасенията – всеки ги търси сам за себе си. И всеки има различни нужди и се спасява от страховете си и от неизпълнимите си желания по различен начин. Не знам доколко изкуството може да помогне в масовия случай. Мисля, че по-скоро не. Дали нещо ще се промени оттук нататък? Ще пишем ли за тази пандемия, няма ли да пишем? Ще се правят ли филми? Ще се прави ли театър? Вероятно ще се

прави. Дали е необходимо да става в момента? За мен по-скоро не. Това е нещо, което все пак трябва да се осмисли, трябва да се постави в контекст, ние все още го живеем. Аз лично не бих се занимавала с това, защото в крайна сметка за мен то е една и жизнена, и историческа закономерност. Такива неща са се случвали на човечеството и ще продължат да се случват. По-важното е какво променят те и променят ли нещо изобщо в нашата нагласа спрямо самите нас и света, в който живеем. Засега съм песимист в тази посока. В началото не мислех, че чак толкова скоро след социалната изолация ще изпаднем пак в добре познатия си калъп. Това е, разбира се, нормална човешка реакция, но не най-добрата. Все още обаче имам надеждата тепърва да ни се случват действително интересните и ценни обрати, които могат да ни споделят, защото страшно много го бяхме закъсали, страшно много бяхме зациклили, страшно много се бяхме ояли. И ако това е начинът да излезем от подобно състояние, за мен той е добре дошъл. Оттук нататък от нас зависи какво ще направим с това знание, което получихме. Опасявам се, че както с много други важни знания, няма да направим нищо. Но ако някой или нещо могат да го използват и да го превърнат в някакъв вид ценност, това е изкуството – в онзи негов изключителен смисъл, в който поне аз го виждам и се опитам да говоря за него.